

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ

ਭਾਗ-੧

ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ.

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:

ਸਕੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਜੂਨ, ੨੦੧੨ ੧੦,੦੦੦

ਛਾਪਣ ਵਾਲੇ :

ਗੋਲਡਨ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰੈਸ, (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)
ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਤਤਕਰਾ

ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ	੭-੧੧੨
ਕਾਂਡ ੧ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ-੧	੯
" ੨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ-੨	੧੮
" ੩ ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲ-ਲੀਲਾ	੨੭
" ੪ ਵਿਦਿਆ, ਸਾਗਿਰਦੀ-ਉਸਤਾਦੀ	੩੧
" ੫ ਗਊਆਂ ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਵਾਗੀ	੩੮
" ੬ ਜਨੇਊ	੪੩
" ੭ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ ਖਰਾ (ਸੱਚਾ) ਸੌਦਾ	੪੭
" ੮ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਗਿ੍ਹਸਤੀ ਜੀਵਨ	੫੪
" ੯ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣ ਧਰਤਿ ਲੋਕਾਈ	੫੮
" ੧੦ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੌਰਾ-੧	੬੨
" ੧੧ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੌਰਾ-੨	੬੭
" ੧੨ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਪੂਰਬ ਦੀ-੧	੭੦
" ੧੩ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਪੂਰਬ ਦੀ-੨	੭੪
" ੧੪ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ	੭੮
" ੧੫ ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦੱਖਣ ਦੀ	੮੧
" ੧੬ ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ ਉੱਤਰਾ ਖੰਡ ਦੀ	੮੮
" ੧੭ ਚੌਥੀ ਉਦਾਸੀ ਪੱਛਮ ਦੀ-੧	੯੩
" ੧੮ ਚੌਥੀ ਉਦਾਸੀ ਪੱਛਮ ਦੀ-੨	੧੦੦
" ੧੯ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ	੧੦੫
" ੨੦ ਮੁਲਤਾਨ ਫੇਰੀ, ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ	੧੧੦
ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ	੧੧੩-੧੩੮
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ	੧੧੫

ਕਾਂਡ ੨ ਗੁਰ-ਮਿਲਾਪ	੧੧੯
" ੩ ਗੁਰ-ਦੁਆਰੇ ਘਾਲ ਕਮਾਈ	੧੨੨
" ੪ ਪ੍ਰੀਖਿਆ, ਪ੍ਰਤਾਵੇ ਤੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ	੧੨੫
" ੫ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ	੧੩੧
ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ	੧੩੯-੧੬੬
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ	੧੪੧
" ੨ ਗੁਰ-ਮਿਲਾਪ, ਗੁਰ-ਦੁਆਰੇ, ਘਾਲ, ਗੁਰ-ਗੱਦੀ	੧੪੫
" ੩ ਦਾਸੂ ਜੀ, ਦਾਤੂ ਜੀ, ਸੰਨ੍ਹ ਸਾਹਿਬ	੧੫੧
" ੪ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ	੧੫੫
" ੫ ਉਪਦੇਸ਼, ਉਪਕਾਰ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ	੧੬੨
ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ	੧੬੮-੧੮੪
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ	੧੭੦
" ੨ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੧	੧੭੬
" ੩ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ -੨	੧੮੧
ਸੈਂਚੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	੧੮੫-੨੨੧
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ	੧੮੭
" ੨ ਪਿਰਬਾਈ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ	੧੯੨
" ੩ ਸਾਂਝੇ ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਤੇ ਰਚੇ ਅਸਥਾਨ	੧੯੯
" ੪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ	੨੦੮
" ੫ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ	੨੧੪
ਸੈਂਚੀ ਛੇਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੨੨੨-੨੬੮
ਕਾਂਡ ੧ ਜਨਮ, ਬਾਲਪਨ ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ	੨੨੪
" ੨ ਗੁਰਿਆਈ, ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਦੀ ਨੀਂਹ	੨੩੧
" ੩ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ	੨੩੫

ਕਾਂਡ ੪ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਵਾਰ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ	੨੪੧
" ੫ ਰਚੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਨੱਗਰ	੨੪੯
" ੬ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੰਗ	੨੫੩
" ੭ ਅਮਨ ਦੇ ਦਿਨ, ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ	੨੬੩
ਸੈਂਚੀ ਸਤਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੨੬੯-੨੮੭
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ	੨੭੧
" ੨ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੧	੨੭੫
" ੩ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੨	੨੮੧
ਸੈਂਚੀ ਅੱਠਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੨੮੯-੩੦੦
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੨੯੧
ਸੈਂਚੀ ਨੌਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੩੦੧-੩੪੪
ਕਾਂਡ ੧ ਜਨਮ ਬਾਲਪਨ, ਤਿਆਰੀ, ਗੁਰਿਆਈ	੩੦੩
" ੨ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਰਚਨਾ	੩੧੧
" ੩ ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ	੩੧੬
" ੪ ਪੂਰਬ ਦਾ ਚੱਕਰ, ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ	੩੨੧
" ੫ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਅਤਿਆਚਾਰ	
ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ	੩੨੬
" ੬ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ, ਤੂਫਾਨੀ ਦੌਰਾ	੩੩੨
" ੭ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦੀ	੩੩੭
ਸੈਂਚੀ ਦਸਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	੩੪੫-੪੫੬
ਕਾਂਡ ੧ ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲ ਲੀਲ੍ਹਾ	੩੪੭
" ੨ ਅਨੰਦਪੁਰੀ ਜੀਵਨ, ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਬਾਨੀ	੩੫੫
" ੩ ਤਿਆਰੀ ਅਦੁੱਤੀ, ਪ੍ਰੇਮ-ਭੇਟਾ ਪਾਉਂਟੇ ਦੀ ਰਚਨਾ	੩੬੩
" ੪ ਵਿਆਹ ਤੇ ਸੰਤਾਨ	੩੭੩

ਕਾਂਡ ੫ ਭੰਗਾਣੀ ਯੁੱਧ	੩੭੭
" ੬ ਨਾਦੌਣ ਯੁੱਧ, ਹੁਸੈਨੀ ਯੁੱਧ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ	੩੮੩
" ੭ ਅਮਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੌਤਕ	੩੮੭
" ੮ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ	੩੯੩
" ੯ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਣਾ	੩੯੮
" ੧੦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ,	
ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵੀਰਤਾ-ਜਗਾਉ ਸਾਧਨ	੪੦੬
" ੧੧ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਇਰਾਦੇ	੪੧੪
" ੧੨ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਜੰਗ	੪੧੯
" ੧੩ ਚਮਕੌਰ ਯੁੱਧ, ਉਚ ਦੇ ਪੀਰ	੪੨੮
" ੧੪ ਛੋਟੇ ਸ਼ਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ, ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ	੪੩੫
" ੧੫ ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਯੁੱਧ	੪੪੧
" ੧੬ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ, ਦਮਦਮਾ ਸ਼ਾਹਿਬ, ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ	੪੪੬
" ੧੭ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ	੪੫੩

❖ ❖ ❖

ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੫੨੬-੧੫੬੬ ਸੰਨ ੧੪੬੬-੧੫੩੬)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

ਜਨਮ- ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ (੨੦ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਮੁਤਾਬਿਕ
੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ।

ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ-ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ (ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਰਾਇ
ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਸੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ- ਪਿਤਾ:- ਮਹਿਤਾ ਕਲਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ (ਬਾਬਾ ਕਾਲੂ ਜੀ)
ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ।

ਵਿਆਹ- ਪੱਖੋਕੇ ਰੰਧਾਵੇ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸ੍ਰੀ
ਮੂਲ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ
ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

ਸੰਤਾਨ- ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ (ਜਨਮ : ਸੰਮਤ ੧੫੫੧
ਮੁ: ਸੰਨ ੧੪੯੪), ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ (ਜਨਮ :
ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਮੁ: ਸੰਨ ੧੪੯੭)।

ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ-ਪੂਰਬ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੫੪ ਤੋਂ ੧੫੬੫
(ਸੰਨ ੧੪੯੭ ਤੋਂ ੧੫੦੮)।

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ-ਦੱਖਣ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੬੭ ਤੋਂ ੧੫੭੨
(ਸੰਨ ੧੫੧੦ ਤੋਂ ੧੫੧੫)।

ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ-ਉੱਤਰ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੭੩ ਤੋਂ ੧੫੭੫
(ਸੰਨ ੧੫੧੬ ਤੋਂ ੧੫੧੮)।

ਚੌਥੀ ਉਦਾਸੀ-ਪੱਛਮ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੭੫ ਤੋਂ ੧੫੭੯
(ਸੰਨ ੧੫੧੮ ਤੋਂ ੧੫੨੨)।

ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ-ਸ੍ਰੀਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)
ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਮਗਰੋਂ।

ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਟਿਕੇ-ਸੰਮਤ ੧੫੭੯ (ਸੰਨ ੧੫੨੨)।

ਪੰਜਵੀਂ ਉਦਾਸੀ- ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਸੰਮਤ ੧੫੮੬ ਤੋਂ ੧੫੮੮।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ- ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ), ਅੱਸੂ ਵਦੀ ੧੭ (੭ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬
ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੯)

ਜੀਵਨ-ਸਾਖੀ

ਕਾਂਡ ੧

ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ-੧

ਮੁੱਢ ਕਦੀਮਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਇਹ
ਖਿਆਲ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ
ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਉਤੇ ਆ ਬਣੀ, ਕਿਸੇ ਅੱਤ ਦੀ ਭੀੜ ਸਮੇਂ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਮੂਜਬ ਕੋਈ
ਖਾਸ ਕੰਮ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਜੁਲਮਾਂ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਓੜਕ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪਾਪਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਘੋਰ ਤੇ ਘੁਪ ਘੋਰ
ਭਰੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਪਸ਼ੁਪੁਣੇ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਨਿਵਾਣ ਤੀਕ ਜਾ
ਡਿੱਗਦੀ ਹੈ; ਜਦ ਰਾਜ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ
ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੀੜੀ ਤੇ ਸਿੱਧੀ-ਮਧੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜਨਤਾ
ਬਿਰਬਲ ਹੋ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਧਰਮ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੇ ਪੂਰਨ
ਪਰਹਾਰ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਤੇ ਬਦੀ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਤੌਰਾ ਟੁਰ
ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਤਾਂ ਕੁਰਲੱ ਪੁਕਾਰ ਰਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਬਹੁੜੀ ਕਰਨ
ਲਈ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੋਧਨ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ, ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ
ਠਾਰਨ, ਰੱਖਣ ਤੇ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ
ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਤੇ ਡੱਕਣ ਲਈ ਧਰਮ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੀਆਂ
ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ
ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾ ਰਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਦਾਤ ਗਿਆਨ ਦਾ
ਚਾਨਣ ਦੇ ਕੇ ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਡਿੱਗੇ ਹੋਇਆਂ
ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹੇ ਤੌਰਨ ਲਈ, ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਵੰਡਾ

ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਸੁਖ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਖਾਲਣ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਲਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਮਾ ਦੇ ਕੇ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਜਾਪਦਾ ਸੱਚਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਵੀ ਧਰਮ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਢੀ ਜਾਂ ਨੀਹ-ਰੱਖ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਜਿਥੇ ਅਜੇਹੀ ਅੱਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਜਦ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਚਾਨਣ-ਦਾਤੇ ਦੀ ਸਿਰੋਂ-ਪਰੇ ਲੋੜ ਸੀ।

ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ :-

“ਜਦ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਗਿਲਾਨੀ ਤੇ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਮੈਂ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਦੂਤਾਂ, ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਜੁਗ-ਜੁਗ ਵਿੱਚ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।”

ਇਸੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ) ਓਦੋਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰ ਕੇ ਜਗ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ:-

ਉਠੇ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ, ਵਰਤੇ ਪਾਪ ਭ੍ਰਿਸਟਿ ਸੰਸਾਰਾ।
ਵਰਨਾ ਵਰਨ ਨ ਭਾਵਨੀ, ਖਹਿ ਖਹਿ ਜਲਨ ਬਾਂਸਅੰਗਿਆਰਾ।
‘ਨਿੰਦਿਆ ਚਲੇ ਵੇਦ ਕੀ, ਸਮਝਨਿ ਨਹਿ ਅਗਿਆਨਿ ਗੁਬਾਰਾ।
ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝੁ ਨ ਬੁਝੀਐ, ਜਿੱਚਰੁ ਧਰੇ ਨ ਪ੍ਰਭਅਵਤਾਰਾ।

੧ ਇਥੇ ਵੇਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਹੈ। ‘ਲੋਕ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਚੜੇ ਸੂਰਾ ਮਿਟਿ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ।

(ਵਾਰ ੧, ਪਉੜੀ ੧੭)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ ਪਾਪ-ਗਰਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ।

(ਵਾਰ ੧, ੨੩)

ਆਓ, ਵਿਚਾਰੀਏ ਕਿ ਉਹ ਪੁਕਾਰ ਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਸੀ? ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰੀਏ ਕਿ ਉਹ ਖਾਸ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾਤਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ।

ਪੁਕਾਰ

ਉਹ ਪੁਕਾਰ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੀ ਜਿਹੀ, ਇਕ-ਅੰਗੀ, ਇਕ-ਤੰਦੀ ਜਾਂ ਇਕ ਪੱਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਹਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਦੁਖੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰਲੂਆਂ ਤੇ ਵਿਲੁਕਣੀਆਂ, ਮਿੰਨਤਾਂ ਤੇ ਦੁਹਾਈਆਂ ਦੀ ਰਲਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ।

੧

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਿਲ-ਹਿਲਾਊ ਸੀ, ਪਰਜਾ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਪੁਕਾਰ। ਰਾਜ ਉਪਦਰ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਖਾਤਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਜਿਹਿਆਂ ਦਾ ਆਪ-ਹੁਦਰਾ ਰਾਜ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹਰ ਪੁਕਾਰ ਦੇ ੧ ਸੂਰਜ। ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੇ ਜਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਟੋਟੇ ਕਰਕਰ ਕੇ ਨਵਾਬਾਂ ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਨਵਾਬ ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮਨ-ਆਈਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਜਾਂ ਸੈਨਤ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸੀ ਤੇ ਓਹੋ ਹੀ ਨਿਆਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂਜਬ ਹੀ ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ਲੋਭ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਤ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾਲ ਧਨ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਨ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ। ਹੰਨੇ-ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹਨੇਰ-ਗਰਦੀ ਵਾਪਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਨਵਾਬਾਂ ਦੇ ਅਗਾਂਹ ਕਰਿੰਦੇ ਜਾਂ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਸਮੇਂ ਖੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਜਬਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦੱਸ ਪੈਰ ਅਗਾਂਹ ਸਨ। ਨਾਲੇ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਆਸ-ਪਾਸਲੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਤੇ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਜਨਤਾ ਉੱਪਰ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਲੱਭਦੇ, ਵਰਤਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਬਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਗੂ' ਵੀ ਰੱਜ-ਰੱਜ ਕੇ ਲੁੱਟਦੇ-ਖੁੱਟਦੇ-ਕੁੱਟਦੇ ਤੇ ਪੀਹਦੇ-ਮਿਥਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਨ: ਜ਼ਮੀਨਾਂ, ਪਦਵੀਆਂ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਸਭ ਕੁਝ ਝੱਲੀ ਜਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਪੰਜਾਲੀ ਵਿੱਚ ਚੁਪ ਰਹਿ ਕੇ ਅਮਨ-ਅਮਾਨ ਨਾਲ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ

ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਇਹ ਲੋਕ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਹਾਲ ਤਾਂ ਸੀ ਸਾਰੀ ਪਰਜਾ ਦਾ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸਭ ਦਾ ਪਰ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਕਰੜੀ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ-ਭਰੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇ-ਬਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਭ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੂ-ਬੇਟੀਆਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਨ-ਮਾਲ ਖੋਹ ਲੈਣ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣਾ ਇਸਲਾਮੀ ਹੱਕ ਅਤੇ ਅੱਲਾ ਪਾਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਗੱਲ ਕੀ, ਜਨਤਾ ਜਾਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਹ-ਜੜੀਆਂ ਅੱਡੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜੀ ਮਿੱਧੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਗਾਟਿਆਂ ਉੱਪਰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਛੁਰੀ ਚਲਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਕੁਸਕਣ ਦੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਸੀ। ਹਾਂ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇਸ ਜ਼ਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਪੁਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ ਬਹੁੜੀ ਲਈ ਅੰਦਰੇ-ਅੰਦਰ ਦੁਹਾਈ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਅੰਧੇਰ ਗਰਦੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :

ਕਲਿ^੧ ਕਾਤੀ^੨ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ^੩ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥

ਕੂੜ^੪ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥^੫

੨

ਦੂਜੀ ਪੁਕਾਰ ਸੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣਾ

੧ ਕਲਜੁਗ ਸਮਾਂ । ੨ ਕੈਚੀ । ੩ ਪੰਥ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ । ੪ ਝੂਠ ।

੫ ਵਾਰ ਮਾਝ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੫ ।

ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਆਮ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਠੱਗਦੇ, ਲੁੱਟਦੇ ਅਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਦੇ ਸਨ। ਪਖੰਡ, ਕਪਟ, ਵਿਖਾਵੇ, ਬੇਅਰਥ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਭਰਮਾਂ ਵਹਿਮਾਂ ਨੇ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਮੱਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਂ ਆਤਮਕ ਖੁਰਾਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀਆਂ ਰਹਿ-ਰਹਿ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਮਲੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਧਰਮ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਦੇ ਠੱਗ ਤੇ ਪਖੰਡੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਕ ਅਸੂਲਾਂ, ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਹ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਜਬਰ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਅਤੇ ਠੱਗ-ਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਮੁਖਤਿਆਰ ਬਣੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸਲੀ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਮਜ਼ਹਬੀ ਈਰਖਾ, ਨਫ਼ਰਤ ਤੇ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਅੱਗ ਵੀ ਭੜਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਬਾਬਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਕਾਜੀ ਹੋਇ ਕੈ ਬਹੈ ਨਿਆਇ ॥ ਫੇਰੇ ਤਸਬੀ ਕਰੇ ਖੁਦਾਇ ॥

ਵਢੀ ਲੈ ਕੈ ਹਰੁ ਗਵਾਏ ॥ ਜੇ ਕੋ ਪੁਛੈ ਤਾ ਪੜਿ ਸੁਣਾਏ ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੯੫੧)

ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਆਗੂ ਧਾਰਮਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਸਨ, ਉਹ ਜਨਤਾ ਉਪਰ ਆਪ ਜਬਰ ਕਮਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜ਼ਾਬਰ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਸਨ। ਤਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਮਾਣਸ^੧ ਖਾਣੇ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ^੨ ॥

ਛੁਰੀ ਵਗਾਇਨਿ ਤਿਨ ਗਲਿ ਤਾਰਾ^੩ ॥

(ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੭੧)

ਤੀਜੀ ਪੁਕਾਰ ਸੀ ਕਿਰਤੀਆਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਹਲੜਾਂ ਵਿਰੁੱਧ, ਜਿਹੜੇ ਧਰਮ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਭੇਖ ਧਾਰ-ਧਾਰ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਉੱਪਰ ਮੌਜਾਂ ਲੁੱਟਦੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਸਨ : ਜੋਗੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਬੈਰਾਗੀ, ਸੰਤ, ਸਾਧ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਭਾਂਤਾਂ ਦੇ ਵਿਹਲੜ ਪਖੰਡੀ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੇ ਮੌਜ ਮੇਲੇ ਦਾ ਸਮਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਭੇਖਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਫਕੀਰ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਲਹੂ ਚੂਸਦੇ, ਵਿਹਲੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀਆਂ, ਮਜ਼ਹੂਰਾਂ, ਕਿਰਤੀਆਂ, ਕਿਰਸਾਨਾਂ, ਦੇ ਸਿਰ ਭਾਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ।

੪

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਇਹ ਬਹੁ-ਰੰਗੀ ਪੁਕਾਰ ਦਾ ਚੌਥਾ ਅੰਗ ਸੀ ਓਹ ਕੁਰਲਾਹਟ ਜੋ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਭੜਕਾਈ ਮਚਾਈ ਹੋਈ ਫਿਰਕੂਪੁਣੇ ਦੀ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੁਖੀਆਂ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੁੱਟ-ਵੁੱਟ ਕੇ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਆਂਢੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵੈਰੀ ਸਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਬਰ ਸਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਨਿੱਤ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਂਤਾਂ ਦੇ ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾ ਕੋਈ ਦਾਦ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਫਰਿਆਦ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਕਿਰਕ ਆਪ-ਹੁਦਰੇ ਜ਼ਾਬਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਫ਼ਰਤ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਭਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਫਿਰਕੂਪੁਣੇ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਅਤੇ

੧ ਆਦਮੀ । ੨ ਨਮਾਜ਼ । ੩ ਧਾਗਾ, ਜਨੇਊ ।

ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਪੁਕਾਰ ਉੱਠ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਸੀ ।

੫

ਜਗਤ-ਜਲੰਦੇ ਦੇ ਤਪਤ-ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠ ਰਹੀ ਪੁਕਾਰ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਅੰਗ ਸੀ ਉਹ ਫਰਿਆਦ ਜੋ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਫਰਤ, ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਧੱਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਵਾਲੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀ ਜੋ ਵੰਡ ਕਰ ਛੱਡੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਰੋੜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਵਤੀਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਛੂਤ ਕਹਿ ਕੇ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਤੇ ਮਿੱਥਿਆ ਮਧੋਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਚ-ਜਾਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ 'ਉਚ-ਜਾਤੀਏ' ਜੋ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਵਿਸਥਾਰ ਏਥੇ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਨਾਹੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਕੁਝ ਅਜੇ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋ ਦੁਰਗਤੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਭਲੀ ਪੁਕਾਰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਇਸ ਹਨੇਰ-ਗਰਦੀ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਤੇ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ? ਇਹ ਵੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਜਾਏ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅੰਗ ਸਨ । ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭੈੜਾ ਵਤੀਰਾ ਝੱਲਦੇ ਹੋਏ ਭਲਾ ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪੁਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਉਸ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਹੇ ਪਿਤਾ ! ਕੋਈ ਭੇਜ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਪਿਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਇਸ ਉੱਪਦਰ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ।

੬

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੁਕਾਰ ਸੀ ਗਰੀਬਾਂ, ਕੰਗਾਲਾਂ, ਕਿਰਤੀਆਂ, ਕਾਮਿਆਂ, ਮਿਹਨਤੀਆਂ ਤੇ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਨਾਲ ਆਤਰ ਹੋਏ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਜਰਵਾਣੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਚੂਸ-ਚੂਸ ਕੇ ਜਸ਼ਨ ਉਡਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਗੋਗੜਾਂ ਵਧਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਡੋਲ੍ਹ-ਡੋਲ੍ਹ ਕੇ, ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਇਕ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਜਿਨਸਾਂ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਵਿਹਲੜਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋ ਮਾੜਿਆਂ ਲਿਤਾੜਿਆਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਹਰ ਪੁਕਾਰ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਲਾਭ ਵਾਲੀ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹਿੱਕ ਦੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ, ਬਾਹਵਾਂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਆਸਰੇ ਨਾਲ, ਸਰਕਾਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚਲੇ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧੋਖੇ ਤੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ, ਕਿਰਤੀ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਮਜ਼ੂਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਚੋਖਾ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਹੜੱਪ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪ ਫਾਕੇ ਕੱਟਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਤਨ ਕੱਜਣ ਦਾ ਸਮਿਆਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਆਪ ਆਪਣਾ ਚੰਮ ਹਢਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਮਾੜੀਆਂ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਝੁੱਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਸਾਇਬਾਨ ਹੇਠ ਜੂਨ-ਕੱਟੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

ਇਹ ਸਨ ਕੁਝ ਪੁਕਾਰਾਂ ਜੋ ਮਨੁੱਖ-ਜਾਤੀ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੀਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਹ ਸੀ ਉਹ ਪੁਕਾਰ ਜਿਹੜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਮੂਜਬ ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ' ਸੀ ।

ਦੀ ਔਲਾਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੱਚ, ਦਇਆ, ਪਿਆਰ, ਨੇਕੀ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਉਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਚਰਨ ਦੇ ਸੱਚੇ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਜਣਾ-ਜਣੀ ਵੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ ਕਦੇ ਝੂਠ, ਨੇਫਰਤ, ਵੈਰ, ਜ਼ਬਰ, ਹਿੱਕ ਦਾ ਧੱਕਾ, ਬੇ-ਇਨਸਾਫੀ ਅਤੇ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਕਮਾ ਸਕਦਾ। ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ 'ਸੱਚ' ਹੈ ਅਤੇ 'ਸੱਚ' ਅਜੇਹੀ ਸ਼ੈ ਹੈ, ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਪ ਤੇ ਔਗੁਣ ਧੋ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਲਾਂਦਾ ਹੈ।*

ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਦੀਨ ਧਰਮ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹੀ ਪਾਸੇ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ (ਹਿੰਦੂਆਂ) ਨੂੰ ਕਾਫ਼ਰ ਕਹਿ ਕੇ ਲਿਤਾੜਦੇ ਤੇ ਲੁੱਟਦੇ ਮਾਰਦੇ ਸਨ; ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ 'ਮਲੇਛ' ਕਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਭਿੱਟ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਸਮਾਜ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵੀ ਸੀ ਉਹ ਸੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਵਰਤੋਂ। ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਚ ਤੇ ਅਛੂਤ ਕਹਿ ਕੇ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਤੇ ਲਿਤਾੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਧਰਮ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਦਾ ਲਈ ਭਿੱਟੇ ਹੋਏ ਤੇ ਭਿੱਟਣਹਾਰੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਆਈ ਹਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਹਰ ਸ਼ੈ ਭਿੱਟੀ ਹੋਈ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਾਂ, ਕੁੱਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਉੱਚ

* ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ ॥ ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੬੮)
ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥ (ਸਿਰੀ ਗਗੁ, ਪੰਨਾ ੬੨)

ਜਾਤੀਏ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ-ਘਾਟਾਂ ਤੇ ਖੂਹਾਂ-ਸੜਕਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਸਕਣ, ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢ ਉਸ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਰੋਣੇ ਰੋ ਸਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਰਕੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚੰਗੇਰਿਆਂ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੌਲਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਸਰਬ-ਦਇਆ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਸੋਮੇ ਅੱਗੇ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕਰ ਸਕਣ। ਉਹ ਮੰਦਰੀ ਜਾ ਕੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਮੱਥੇ ਟੇਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕੁੱਤਿਆਂ ਬਿੱਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੀਵੀਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਦਸ਼ਾ ਤੀਕ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਅਸਲੀ ਰੂਹ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਪਖੰਡ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਰੀਤਾਂ ਤੇ ਪੂਜਾ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਇਹ ਧਰਮ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਭਰਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ, ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੇਧਰਮੀਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਖਾਸ ਰਸਮਾਂ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ-ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ, ਅਤੇ ਖਾਸ-ਖਾਸ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਧਰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੱਲ ਕੀ; ਧਰਮ ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਪਖੰਡ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਗੋੱਲੇ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਤਾਂ ਤੇ ਧਰਮ-ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਓਨੀ ਹੀ ਬਿਪਤਾ ਵਰਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿੰਨੀ ਰਾਜ-ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਸਮਾਜ-

ਉੱਪਦਰ। ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਘੋਰ-ਉੱਪਦਰ ਤੇ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਮੂਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਅੰਗ ਪੂਰ ਕੇ ਸਾਂਝਾ ਹਨੇਰ ਮਚਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਦੀ ਮਾਰ ਤੇ ਹਨੇਰ-ਗਰਦੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਜਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਅਤੇ ਜਬਰ ਸਹਿਨ ਜਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ, ਇਖਲਾਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਗਏ। ਠੀਕ ਹੀ "ਕੂੜ ਪਰਧਾਨ" ਹੋ ਗਿਆ। ਹਰ ਕੋਈ ਲੱਗਦੀ ਵਾਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਰੀਰਕ ਸੁਖ ਭੋਗਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਵਾਂਗ ਉਦੋਂ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਸੁਖਾਂ ਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਧਨ ਬੜੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜੀ ਦੇ ਭੋਗ, ਭੋਗ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸੁਖ ਮਾਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕ ਪੈਸੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਘਰੇਗੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਤੇ ਔਲਾਦ ਦੇ, ਭਰਾਵਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ, ਪਤੀ ਤੇ ਪਤਨੀ ਦੇ ਆਪੇ ਵਿਚਲੇ ਸੰਬੰਧ-ਪੈਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਲਈ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨੀਚਤਾਈ ਵਰਤੀ ਕਮਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

‘ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖੈ ਦਾਮਿ^੧ ਹਿਤ^੨ ਭਾਵੈ ਆਇ ਕਿਥਾਉਂ ਜਾਈ ।’
(ਵਾਰ ੧, ਪੰ. ੩੦)

ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ :

ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖੈ ਖਟਿਐ ਭਾਉ^੩ ॥ ਭਾਵੈ ਆਵਉ ਭਾਵੈ ਜਾਉ ॥
(ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ, ਪੰਨਾ ੯੫੧)

ਪੈਸਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲੇ ਕਿਥੋਂ ਆਵੇ ?

ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਧਨ ਕਮਾ ਕੇ ਲਿਆਵੇ ਤੇ ਮਰਦ ਵੀ ਅਤੇ ਇਸ
੧ ਧਨ, ਮਾਇਆ ੨ ਪਿਆਰ । ੩ ਪਿਆਰ ।

ਖੱਟੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਜਾਣ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਮੁਜਬ ਜੱਗ ਵਿੱਚ ‘ਪਾਪੇ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਵਰਤਾਰਾ’, ਪਾਪ ਗਿਰਾਸੀ ਪ੍ਰਿਥਮੀ’ ਅਤੇ ‘ਵਰਤਿਆ ਪਾਪ ਸਭਸ ਜਗ ਮਾਰੀ’ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵਾਪਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਮੁਜਬ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸੀ ਕਿ—

ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥*

ਇਹ ਸੀ ਹਾਲਤ ਆਮ ਦੇਸ਼ ਦੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਭੈੜੀ ਸੀ, ਏਥੇ ਕੁਧਰਮ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਗਾਹੜਾ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉੱਪਦਰ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਕਿਤੇ ਵਧ ਕਰਾਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੂਬਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਤੇ ਰਾਜ ਹੇਠ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਹਮਲਾਵਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਵੇਰ ਵੀ ਤੇ ਜਾਂਦੀ ਵੇਰ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਲੁੱਟਦੇ-ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਵੀਰਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ। ਏਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਜਬਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਸ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਇਸਲਾਮੀ ਜੋਸ਼ ਨੇ ਏਥੇ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ ਤੇ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਹੋਰਨਾਂ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਏਥੇ ਬਹੁਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਕੌਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਸਭ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਲੀਆਮੇਟ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੂ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਸਭ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਅਣਖ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹ ਬੇਅਣਖੀ ਤੇ ਬੇਪਤੀ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਧਰਮ ਵੱਲ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੰਗੀਆਂ, ਬੇ-ਇੱਜ਼ਤਾਂ ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਰੇਤਲੇ ਥਲਾਂ ਦੀ
*ਵਾਰ ਮਾਝ, ਮਹਲਾ ੧ ਪੰਨਾ ੧੪੫।

ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਸਨ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਧੀਰਜ ਦੇਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੱਸਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਬਚਾਉਣ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦੁਰੇਡੇ ਜਾ ਲੁਕੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜਗ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ :—

ਥੀਮੇ ਕੋਇ ਨ ਸਾਧੁ ਬਿਨੁ, ਸਾਧੁ ਨ ਦਿਸੈ ਜਗਿ ਵਿਚਿ ਕੋਆ ।
ਅਤੇ

ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਡੁਬਾ ਜਗੁ ਸਾਰਾ ॥ (ਵਾਰ ੧/੨੯)

ਤਾਂ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਧਰਤ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਬਲੀ ਮਹਾਪੁਰਖ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ ਜੋ 'ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ' ਵਿੱਚ 'ਸੱਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ' ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਜੋ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਜਗ ਵਿੱਚ ਤੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਵੇ, ਜੋ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਤੇ ਤਾਕਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰੇ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸਿਖਾਵੇ, ਜੋ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਪ ਕਮਾਉਣੋਂ ਹਟਾਵੇ, ਜੋ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਨਿੱਤ ਦਿਹਾੜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੇ, ਜੋ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਬਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਭ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜ-ਫੂਕ ਰਹੇ ਨਫਰਤ, ਈਰਖਾ, ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬੁਝਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿਆਰ, ਸਰਬ-ਦਇਆ, ਉਪਕਾਰ, ਮਿੱਠਤ, ਨਿੰਮਰਤਾ ਦੀ ਠਾਰਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰੌ ਚਲਾਵੇ, ਜੋ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ

ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾਤਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵੱਲ ਸਿਖਾਵੇ, ਜੋ ਵਿਗਾੜੇ ਤੇ ਰੂਪੋਂ ਕਰੂਪ ਕੀਤੇ ਗਏ ਧਰਮ ਦੇ ਤੌਰੇ ਭਰਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ ਤੇ ਨਿਰਾਰਥਕ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਮੀ ਜੀਵਨ ਸਿਖਾਵੇ, ਜੋ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਭੋਗਾਂ ਦੇ ਗਰੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਭਗੋੜੇ ਹੋ ਗਏ ਜੋਗੀਆਂ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਘਰ ਘਾਟ ਤੇ ਟੱਬਰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ, ਖਾਂਦੇ ਛਕਦੇ, ਹੱਸਦੇ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ ਜੋਗ ਕਮਾਉਣ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸ ਧਾਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਵੇ, ਜੋ ਸਭ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀਅ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਹਰੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਲਾ ਕੇ, ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਸਰਬ-ਸੁਖ-ਦਾਤੇ ਕਰਤਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ, ਜੋ ਇਸ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਠੰਢ ਪਾ ਕੇ ਏਥੇ ਹਲੀਮੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਰਬ ਜੀਅ ਮਿਹਰਾਮਤ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਾਉਣ ਲਈ ਉੱਦਮ ਕਰੇ, ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜ-ਉੱਪਦਰ, ਸਮਾਜ-ਉੱਪਦਰ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉੱਪਦਰ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗੇ ਧਰਮੀ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਟੱਬਰ ਵਾਂਗ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰੇ।

ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਸ ਮੰਗ, ਮਨੁੱਖ-ਜਾਤੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਜਗ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

ਮੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ ।

ਚਰਨ ਧੋਇ ਰਹਰਾਸਿ ਕਰਿ ਚਰਣਾਮ੍ਰਿਤੁ ਸਿਖਾਂ ਪੀਲਾਇਆ ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮੁ ਕਲਿਜੁਗਿ ਅੰਦਰਿ ਇਕੁ ਦਿਖਾਇਆ ।

ਚਾਰੇ ਪੈਰ ਧਰਮ ਦੇ ਚਾਰਿ ਵਰਨਿ ਇਕੁ ਵਰਨੁ ਕਰਾਇਆ ।
ਰਾਣਾ ਰੰਕੁ ਬਰਾਬਰੀ ਪੈਰੀ ਪਵਣਾ ਜਗਿ ਵਰਤਾਇਆ ।
ਉਲਟਾ ਖੇਲੁ ਪਿਰੰਮ ਦਾ ਪੈਰਾ ਉਪਰਿ ਸੀਸੁ ਨਿਵਾਇਆ ।
ਕਲਿਜੁਗੁ ਬਾਬੇ ਤਾਰਿਆ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਪੜਿ ਮੰਤ੍ਰੁ ਸੁਣਾਇਆ ।
ਕਲਿ ਤਾਰਣਿ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਆਇਆ ॥੨੩॥

(ਵਾਰ ੧)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਫੇਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਪ੍ਰਗਟਿਆ, ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ ।
ਜਿਉ ਕਰਿ ਸੂਰਜੁ ਨਿਕਲਿਆ, ਤਾਰੇ ਛਪਿ ਅੰਧੇਰੁ ਪਲੋਆ^੧ ।
ਸਿੰਘੁ^੨ ਬੁਕੇ^੩ ਮਿਰਗਾਵਲੀ^੪ ਭੰਨੀ^੫ ਜਾਇ ਨ ਧੀਰਿ^੬ ਧਰੋਆ ।
ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰੁ ਧਰਿ, ਪੂਜਾ ਆਸਣੁ ਥਾਪਣਿ ਸੋਆ ।
ਸਿਧਾਸਣਿ ਸਭਿ ਜਗਤਿ ਦੇ ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਮਤੇ ਜੇ ਕੋਆ ।
ਘਰਿ ਘਰਿ ਅੰਦਰਿ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨੁ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ^੭ ।
ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰਿ ਚਕਿ ਨਉ ਖੰਡਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਚਾ ਢੋਆ ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਲਿ ਵਿਚਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ ॥੨੭॥

(ਵਾਰ ੧)

✽ ✽ ✽

੧ ਚਾਰ ਜਾਤਾਂ ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਹਮਣ, ਵੈਸ਼ ਤੇ ਸੂਦਰ । ੨ ਰਾਜਾ । ੩ ਕੰਗਾਲ, ਮੰਗਤਾ । ੪ ਮਿਟ ਗਿਆ, ਦੂਰ ਹੋਇਆ । ੫ ਖੇਰ । ੬ ਗਰਜੇ, ਗੱਜੇ । ੭ ਹਰਨਾਂ ਦੀ ਡਾਰ । ੮ ਭੱਜੀ, ਨੱਠੀ । ੯ ਧੀਰਜ । ੧੦ ਸਾਲ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦਿਨ-ਰੋਜ਼ ਹੀ ਸਾਲ ਦਾ ਨਵਾਂ ਦਿਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਕਾਂਡ ੩

ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲ ਲੀਲਾ !

ਜਨਮ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਨੂੰ (ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਮਗਰੋਂ ਚੰਦ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਤੀਜੀ ਬਿਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ) ਹੋਇਆ । ਉਸ ਦਿਨ ਸ਼ਨਿੱਚਰਵਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਵੈਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ੨੦ ਤਰੀਕ ਸੀ । ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੪੬੬ ਸੀ । ਉਂਜ ਚੋਖੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਖਾਸ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।*

ਏਥੇ 'ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ' ਦੇ ਲੰਮੇ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕੇ ਵਲ ਇੰਨਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਭ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ! ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ 'ਸਾਖੀ', ਜਨਮਸਾਖੀ ਰਚਿਤ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਰਚਿਤ ਬਾਵਾ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਕੱਤਕ ਦਾ ਜਨਮ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹੰਦਾਲੀਏ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੱਤਕ ਦਾ ਹੀ ਜਨਮ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਸਭੇ ਲਿਖਤਾਂ ਵੈਸਾਖ ਦਾ ਜਨਮ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਤੇ ਕਤਕ ਦਾ ਜਨਮ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ-ਇਸ ਗੱਲੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੫੬੬ ਵਿੱਚ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਏ । ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸੱਭੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਗਤ ਫੇਰੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੁਲ ੭੦ ਸਾਲ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਸੱਤ ਦਿਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਕੱਤਕ ੧੫੨੬ ਤੋਂ ਅੱਸੂ ੧੫੬੬ ਤੀਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ੭੦ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਨ ਕੇ ਅੱਸੂ ੧੫੬੬ ਤੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਗਿਣੀਏ, ਤਾਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਵੈਸਾਖ ੧੫੨੬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਜਨਮ ਨਗਰੀ—ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਰਾਏ ਭੋਏ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਨਗਰੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਰਾਏ ਭੋਏ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦਾ ਨਾਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਗਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ੪੦ ਕੁ ਮੀਲ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੈ। ਤਲਵੰਡੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਤੇ ਚੌਖਾ ਬੇ-ਆਬਾਦ ਇਲਾਕਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਭੱਟੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਰਾਏ ਭੋਏ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਵੀਹਾਂ ਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਬੜਾ ਨੇਕ ਦਿਲ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੀ ਈਰਖਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਧਰਮੀ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਾਲ ਚੌਜ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੈਣ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਇਨਸਾਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਵਿੱਚ ਰੱਬੀ-ਨੂਰ ਦਾ ਜਲਵਾ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ—ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਮਹਿਤਾ ਕਲਿਆਨ ਦਾਸ ਸੀ, ਪਰ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜਾਂ ਬਾਬਾ ਕਾਲੂ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਪਿੰਡ 'ਪੱਠੇ ਵਿੰਡ' ਨਾਂ ਦਾ ਨਗਰ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਬੇਦੀ ਕੁਲ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਕੇ ਤਹਿਸੀਲ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਚਾਹਲ ਪਿੰਡ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਸੁਭਾਗ ਜੋੜੀ ਦੇ ਇਕਲੋਤੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮਾਲਕ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਦੇ ਕਾਰਦਾਰ ਅਤੇ ਮੁਖਤਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਪਦਵੀ ਦੇ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਖਾਸ

ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਸਦਕਾ, ਸਾਰੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਖੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਯੋਗਤਾ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਰੱਬ-ਰਹਿਮ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਜਿਥੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਭੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਅਤੇ ਇਤਬਾਰ ਸੀ।

ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ— ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਰਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਭੈਣ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਰਿਵਾਜ ਮੂਜਬ 'ਬੇਬੇ ਜੀ' ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਨੂੰ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਬੇ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਘਰ, ਪਿੰਡ ਚਾਹਲ ਤਹਿਸੀਲ, ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸੰਮਤ ੧੫੨੧ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਨਾਨਕੇ ਘਰੇ ਜਨਮ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਜੀ ਧਰਿਆ ਗਿਆ। ਬੇਬੇ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਇਨਸਾਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਬੇ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਉਹ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਜੈ ਰਾਮ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਗਈ। ਦੀਵਾਨ ਜੈ ਰਾਮ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਗਰੋਂ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਜਾ ਟਿਕੇ।

ਬਾਲ-ਚੋਜ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਮ ਬਾਲਾਂ ਜਿਹੇ ਬਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਤੋਖੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਬਿਰਤੀ ਵੇਲੇ ਸਨ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਕੀਤੇ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿੱਚ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਚਮਕੀਲੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਉਪਰ ਵੱਲ ਤੱਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਭੁੱਖ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਰੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਜਦ ਜ਼ਰਾ ਵਡੇਰੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਹਾਣ ਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਬਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਖਿਡੌਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਮੱਖਣ, ਚੋਪੜੀ ਰੋਟੀ ਛਕਾਓ। ਆਪ ਛਕਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਛਕਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਤੁਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਬਾਲਕਾ ਵਾਂਗ ਭੜਬੂ ਖਰੂਦ ਪਾਣਾ ਜਾਂ ਹਾਣੀਆਂ ਜਾਂ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਝਗੜਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਦ ਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਉਚਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਇਹੋ ਧੁਨ ਉਠਾਓ। ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਬੈਠਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਉਹ ਯੜੇ ਦਾਨੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦਰ 'ਤੇ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਘਰੋਂ ਲਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਸ਼ੈ ਘਰੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਲ-ਚੋਜਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਬਣ ਗਏ। ਸੰਤ ਫਕੀਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦੇ ਸਨ।

ਕਾਂਡ ੪

ਵਿੱਦਿਆ, ਸ਼ਗਿਰਦੀ-ਉਸਤਾਦੀ

ਕਈ ਭੋਲੇ ਲੋਕ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ) ਨੇ ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਇਹੋ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕੁਝ ਭੁੱਲੜ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤਾਂ ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਧਰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਆਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹਣਾ ਕੀ ਸੀ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਬੁਠੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਰੱਬੀ-ਗਿਆਨ ਦੀ, ਜਿਹੜੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੀ ਦਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਗਤ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਸੀ, ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣੇ ਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੀਨਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਉਣਤਾਈਆਂ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਵਾਕਫੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰਾ ਸਾਰਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਮੌਲਵੀਆਂ, ਸੂਫੀ ਫਕੀਰਾਂ, ਹਾਜੀਆਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ, ਪੰਡਤਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ, ਸਿੱਧਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਚਰਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪਿਆ ਦੀਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਮੱਤਾਂ ਦੀਨਾਂ ਤੇ ਧਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਵਾਕਫੀ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕਹਿਣਾ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣ ਦਿਵਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੇਂ ਠੀਕ ਸਮਝੀ ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਤੇ “ਘਰ-ਲੁਟਾਉ-ਵਤੀਰਾ” ਵੇਖ-ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖਿੜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਮੋੜ ਕੇ ਧਨ-ਕਮਾਉ ਜਗਿਆਸੂ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਆਸ਼ੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਸੰਮਤ ੧੫੩੨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੋਪਾਲ ਪਾਂਧੇ ਪਾਸ ਲੈ ਗਏ। ਉਸ ਪਾਂਧੇ ਨੇ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿਸਾਬ ਮੁਨੀਮੀ ਅਤੇ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬੜੇ ਆਦਰ ਤੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਖਲਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਬੀਬੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਅਤੇ ਤੇਜ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਸਾਬਤ ਹੋਏ। ਜੋ ਕੁਝ ਪਾਂਧਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਿੱਖ ਪਕਾ ਲਿਆ। ਪਾਂਧਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਛੱਟੀ (ਪੱਟੀ) ਲੈ ਕੇ ਬਾਕੀ ਬਾਲਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਜਿਹੇ ਬਹਿ ਗਏ ਅਤੇ ਛੱਟੀ ਉੱਤੇ ਦਬਾ ਦਬ ਕੁਝ

ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਲਿਖਤ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਲਮ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪੱਟੀ ਉਪਰਲੀ ਲਿਖਤ ਵੱਲ ਗਹੁ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੀ ਤੱਕਣੀ ਨਾਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਪਾਂਧਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਜੀ, ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਜੇ ? ਜ਼ਰਾ ਵਿਖਾਓ ਤਾਂ ਸਹੀ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੱਟੀ ਪਾਂਧੇ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾਈ। ਪਾਂਧਾ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਸਿਰ ਹਿਲਾਈ ਤੇ ਨਿਵਾਈ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਕੀ ਸੀ ? ਇਹ ਉਸ ਇਲਾਹੀ ਗੀਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵੰਨਗੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਾ-ਮਾਰੂ ਸੁਭਾਵਾਂ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਪੱਟੀ ਉੱਪਰ ਉਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਆਏ ਸਨ। ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ —

ਸਸੈ ਸੋਇ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਜਿਨਿ ਸਾਜੀ ਸਭਨਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਭਇਆ ॥

ਸੇਵਤ ਰਹੇ ਚਿਤੁ ਜਿਨ੍ਹ ਕਾ ਲਾਗਾ ਆਇਆ ਤਿਨ੍ਹ ਕਾ ਸਫਲੁ ਭਇਆ ॥੧॥

ਮਨ ਕਾਹੇ ਭੂਲੇ ਮੂੜ ਮਨਾ ॥

ਜਬ ਲੇਖਾ ਦੇਵਹਿ ਬੀਰਾ ਤਉ ਪੜਿਆ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ . . .

ਉੜੈ ਉਪਮਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੈ ਜਾ ਕਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ॥

ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਸੇਈ ਫਲੁ ਪਾਵਹਿ ਜਿਨ੍ਹੀ ਸਚੁ ਕਮਾਇਆ ॥੩॥

ਭੰਡੈ ਛਿਆਨੁ ਬੁਝੈ ਜੇ ਕੋਈ ਪੜਿਆ ਪੰਡਿਤੁ ਸੋਈ ॥

ਸਰਬ ਜੀਆ ਮਹਿ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ਤਾ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਈ ॥੪॥ . . .

ਘਘੈ ਘਾਲ ਸੇਵਕੁ ਜੇ ਘਾਲੈ ਸਬਦਿ ਗੁਰੂ ਕੈ ਲਾਗਿ ਰਹੈ ॥

ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਜੇ ਸਮਾ ਕਰਿ ਜਾਣੈ ਇਨ ਬਿਧਿ ਸਾਹਿਬੁ ਰਮਤੁ ਰਹੈ ॥੮॥

ਝੜੈ ਝੁਰਿ ਮਰਹੁ ਕਿਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੇ ਕਿਛੁ ਦੇਣਾ ਸੁ ਦੇ ਰਹਿਆ ॥

੧ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ, ਦੁੱਖ ਸੁਖ । ੨ ਬਰਾਬਰ ।

ਦੇ ਦੇ ਵੇਖੇ ਹੁਕਮ ਚਲਾਏ ਜਿਉ ਜੀਆ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਪਇਆ ॥੧੨॥
 ... ਡਡੈ ਡੰਫੁ^੧ ਕਰਹੁ ਕਿਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੋਆ ਸੋ ਸਭੁ ਚਲਣਾ॥
 ਤਿਸੈ ਸਰੇਵਹੁ^੨ ਤਾ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹੁ ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ॥੧੬॥
 ... ਦਦੈ ਦੇਸੁ ਨ ਦੇਉ ਕਿਸੈ ਦੇਸੁ ਕਰੰਮਾ ਆਪਣਿਆ ॥
 ਜੋ ਮੈ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ ਦੇਸੁ ਨ ਦੀਜੈ ਅਵਰ ਜਨਾ ॥੨੧॥
 ... ਹਾਹੈ ਹੋਰੁ ਨ ਕੋਈ ਦਾਤਾ ਜੀਅ ਉਪਾਇ ਜਿਨਿ ਰਿਜਕੁ ਦੀਆ ॥^੩
 ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਵਹੁ
 ਅਨਦਿਨੁ ਲਾਹਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਲੀਆ ॥੩੪॥^੩

ਪਾਂਧੇ ਨੂੰ ਮਹਾਂ-ਪਾਂਧਾ ਮਿਲ ਪਿਆ, ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਉਸਤਾਦ
 ਲੱਭ ਪਿਆ। ਉਸਤਾਦ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਗਿਰਦ
 ਉਸਤਾਦ ਬਣ ਗਿਆ। ਪਾਂਧੇ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਦਾਤ ਤੇ
 ਰੋਸ਼ਨੀ ਮਿਲੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਜੀ,
 ਆਤਮਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਹੋ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਦੁਨੀਆਂ
 ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਸੰਭਾਲਣਾ
 ਹੋਵੇਗਾ। ਕੁਝ ਲੇਖਾ-ਪੱਤਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਲਵੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ
 ਆਵੇਗਾ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਹਾਂ ਜੀ, ਲੇਖਾ-ਪੱਤਾ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ
 ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹਾਂ ਪਰ ਕੀ
 ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹ ਲੇਖਾ ਆਉਂਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ?'

'ਹਾਂ ਜੀ, ਵੇਖੋ ਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਬਾਲ ਇਹੋ ਸਿਖਲਾਈ
 ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ— ਇਹ ਲੇਖਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਸਿੱਖਣਾ। ਇਹ
 ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਲੇਖਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਚਾਹ
 ੧ ਪਖੰਡ, ਵਿਖਾਵਾ, ਅਡੰਬਰ। ੨ ਸੇਵਾ ਕਰੋ, ਉਪਾਸਨਾ ਕਰੋ।
 ੩ ਆਸਾ ਪੱਟੀ, ਮਹਲਾ ੧ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੪੩੨)।

ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਆਵੇ ਜਦੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ
 ਇਸ ਜੀਵਨ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ।'

ਪਾਂਧਾ— 'ਉਹ ਲੇਖਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਹੀ
 ਦੱਸੋ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਲੇਖਾ-ਗਿਆਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ
 ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਮੁੱਢਲੇ
 ਪਦ ਇਹ ਹਨ —

“ਜਾਲਿ^੧ ਮੋਹੁ ਘਸਿ^੨ ਮਸੁ^੩ ਕਰਿ ਮਤਿ ਕਾਗਦੁ ਕਰਿ ਸਾਰੁ ॥
 ਭਾਉ^੪ ਕਲਮ ਕਰਿ ਚਿਤੁ ਲੇਖਾਰੀ ਗੁਰ ਪੁਛਿ ਲਿਖੁ ਬੀਚਾਰੁ ॥
 ਲਿਖੁ ਨਾਮੁ ਸਾਲਾਹ ਲਿਖੁ ਲਿਖੁ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥੧॥
 ਬਾਬਾ ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿ ਜਾਣੁ ॥
 ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਹੋਇ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥^੫

ਪਾਂਧੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਉਸਤਾਦ ਟੱਕਰ
 ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਨ ਭਾਗ ਸਮਝੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਗੁਰੂ
 ਮਿਲ ਪਿਆ।

ਪਾਂਧਾ ਜੋ ਕੁਝ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਕੇ
 ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਚਾਨਣ ਬਖਸ਼ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ
 ਪਾਸ ਜਾਣੋਂ ਹਟ ਗਏ।

(੨) ਕੁਝ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਹਲ ਮਾਣਿਆ। ਉਹ
 ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਕਰਨ, ਜਾਂ ਚੁੱਪ ਸਾਧ ਕੇ ਕਿੰਨਾ
 ਕਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਬੈਠੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਾਂ ਸਾਧਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ
 ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਕਰਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ।

੧ ਸਾੜ ਕੇ। ੨ ਘਸਾ ਕੇ, ਰਗੜ ਕੇ। ੩ ਸਿਆਹੀ (ਉਦੋਂ ਬਦਾਮਾਂ
 ਦੇ ਛਿੱਲੜ ਸਾੜ ਕੇ ਸਿਆਹੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ
 ਹਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਸਾੜੋ। ੪ (ਉੱਤਮ, ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀ) ਮਤ
 (ਸਮਝ, ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਓ)। ੫ ਰੱਬ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਸ਼ਰਧਾ,
 ਵਿਸ਼ਵਾਸ। ੬ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੬।

ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਿਜ ਲਾਲ* ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਮਤ ੧੫੩੫ ਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਚਤੁਰਤਾ ਵਿਖਾਈ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਂਧੇ ਨੂੰ ਦੰਗ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੁਝ ਉਹ ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਿਜ ਲਾਲ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਸਿੱਖ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਿਜ ਲਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਰੱਬੀ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਡਤ ਪਾਸ ਜਾਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਹੁਣ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਹਲ ਦਾ ਰੰਗ ਮਾਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਹਲ ਮਾਣਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਢੰਗ ਕੀ ਸੀ।

(੩) ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਚੋਖੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕਲੋਤਾ ਪੁੱਤ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਥਾਂ ਵਿਹਲੜ ਜਿਹਾ ਬਣਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਡਰ ਸੀ ਕਿ, ਉਹ ਕਿਤੇ ਸਾਧ ਹੀ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਫਾਰਸੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਓ। ਤੁਹਾਡੇ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਟਵਾਰੀ ਤੇ ਮੁਖਤਾਰ ਬਣਾ ਲਵਾਂਗਾ।

ਸੋ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਮਤ ੧੫੩੬ ਵਿੱਚ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੁਜਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਥਾਨਕ ਮੌਲਵੀ**ਪਾਸੋਂ ਫਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮਦਰੱਸੇ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ

* ਇਸ ਪੰਡਤ ਦਾ ਨਾਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਬੈਜ ਨਾਥ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ।

**ਇਸ ਮੌਲਵੀ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਤਬਦੀਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਮੈਕਾਲਿਫ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਕਨੁੱਦੀਨ।

ਗਿਆ। ਏਥੇ ਵੀ ਉਹ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਤਾਕ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਸਾਬਤ ਹੋਏ, ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਅੱਗੇ ਪਾਂਧੇ ਤੇ ਪੰਡਤ ਪਾਸ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇ ਕੁਝ ਉਹ ਮੌਲਵੀ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪੜ੍ਹ-ਗੁੜ੍ਹ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੌਲਵੀ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਇਆ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਹ ਅੱਗੇ ਪਾਂਧੇ ਤੇ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਵਰਤਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ਗਿਰਦ ਬਣਾਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬੀ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ-ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀ।

ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਦਰੱਸੇ ਜਾਣੋਂ ਵੀ ਹਟ ਗਏ। ਜਿੰਨੀ ਵਿੱਦਿਆ ਉਹ ਦੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਓਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਮਿਲ ਗਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਜਬ ਮਾਣਨਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚੋਖਾ ਸਮਾਂ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੰਘਾਇਆ ਬਿਤਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਹਸਨ ਨਾਮੋਂ ਇਕ ਦਰਵੇਸ਼ ਪਾਸੋਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। “ਜਬ ਨਾਨਕ ਬਰਸਾ ਨੌਵਾਂ ਕਾ ਹੋਆ, ਤਬ ਫਿਰ ਤੋਰਕੀ (ਫਾਰਸੀ) ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਇਆ, ਵਤ ਘਰ ਬਹਿ ਗਿਆ।”

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੫

ਗੁਰੂਆਂ ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਵਾਗੀ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤਾਂ ਇੰਜ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਉਸਤਾਦਾਂ ਪਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰੇ ਵਾਰੀ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖਣ-ਯੋਗ ਹੁਨਰ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਹਾਨੀ ਉਸਤਾਦ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੇਰ ਵਿਹਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਵਿਹਲਾ ਸਮਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਸੁਗਲਾਂ ਤੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਹੀ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸੁਗਲ ਤੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਕੀ ਤੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ?

ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਫੇਰ ਦੁਖੀ ਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਸਨ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਸਾਡਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤ ਵਿਹਲਾ ਪਿਆ ਫਿਰੇ ਜਾਂ ਸਾਧਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਉਠ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵੇ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਜਗਿਆਸੂ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰੇ ਵਿਹਾਰੇ ਲੱਗ ਪੈਣ ਜਿਸ ਤੋਂ ਲਾਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਲਗਨ ਲੱਗੇ ਤੇ ਰੁਚੀ ਵਧੇ।

ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਬੇਲੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਤੇ ਤੁਰਨ-ਫਿਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂਆਂ ਮੱਝਾਂ ਤੇ ਕੱਟੀਆਂ ਵੱਛੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਚੋਖਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਾਹ ਪੱਠਾ ਪਾਉਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਬੜਾ

ਸ਼ੁਕੀਨ ਹੈ, ਹੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੱਝਾਂ ਚਾਰਨ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾ ਦੇਈਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਫਿਰਨ ਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਇਕ ਲਾਭ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਹੀ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਹੀ ਤੋਰ ਲਏ। ਇਹ ਕਿੱਤਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਹੈ।'

ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦਲੀਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਅਮੋੜ ਜਾਂ ਆਪ-ਹੁਦਰੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਵਿਹਲੜ ਬਣ ਕੇ ਵਿਹਲੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਝੱਟ ਮੰਨ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂਆਂ ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਵਾਗੀ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਜੁਬਾਨ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ। ਇਹ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰ ਇਉਂ ਲੱਗੀਆਂ ਫਿਰਿਆ ਕਰਨ ਜੀਕੁਰ ਕਿਤੇ ਚਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗਿੱਝੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਜੰਗਲ ਬੇਲੇ ਦੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਰਿਹਾ ਕਰਨ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਤਾ-ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ, ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋਣ ਤੇ ਮੇਲ ਕਰਨ ਦਾ ਰੱਜਵਾਂ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤ੍ਰਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਰਜਾ ਪੁਜਾ ਕੇ ਘਰ ਲਿਆਇਆ ਕਰਨ।

ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਉਹ ਕਹਿਣ, 'ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮਨ-ਭਾਉਂਦਾ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਕੇ ਸਾਧਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਮਗਰ ਭੌਣਾ ਤੇ ਘਰ ਲੁਟਾਉਣਾ ਵੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗਾ

ਅਤੇ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਵੱਲ ਤੇ ਸੁਭਾ ਵੀ ਸਿੱਖ ਲਵੇਗਾ।'

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਦਾ ਵਾਕਰ ਗਊਆਂ ਮਹੀਆਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ, ਉਹ ਚਰਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਆਪ ਇਕ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬਹਿ ਗਏ ਤੇ ਲੱਗ ਪਏ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਵਸ ਰਹੇ, ਪਰ ਸਦਾ ਅਲੇਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਗਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਬੁੱਧ ਨਾ ਰਹੀ। ਪਸ਼ੂ ਆਪਣੀ ਮੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਚਰਦੇ ਫਿਰੇ। ਚਰਦੇ-ਚਰਦੇ ਉਹ ਇਕ ਭੱਟੀ ਜੱਟ ਦੀ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਏ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੀ ਹਰੀ-ਹਰੀ ਫਸਲ ਦਬਾ ਦਬ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਪੈਲੀ ਵਾਲਾ ਨੱਸਿਆ ਆਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਵੱਗ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਵਾਰੀ ਪਾਸ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਵੇਖੋ ਨਾ ਘਰੋਂ ਆਇਆ ਜੇ ਵਾਰੀ ਬਣ ਕੇ ਡੰਗਰ ਚਾਰਨ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਸੌ ਰਿਹਾ ਹੈ ਰੁੱਖ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਠੰਢੀ ਛਾਵੇਂ, ਉਠ ਓਇ, ਵੱਡਿਆ ਵਾਰੀਆ! ਵੇਖ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਤੇਰੇ ਵੱਗ ਨੇ ਮੇਰਾ ਲਹੂ-ਪਾਣੀ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਫਸਲ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ?'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਠੇਕੁ ਖੋਲ੍ਹ ਕਿਰਸਾਨ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਗਿਲ੍ਹਾ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਰੀ ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, 'ਚਿੰਤਾ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾ ਕਰ ਮਿੱਤਰਾ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਜਾਇਆਂ ਬੇਜ਼ਬਾਨ ਜੀਵਾਂ ਨੇ ਤੇਰੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਦੋ ਬੁਰਕ ਮਾਰ ਲਏ ਹਨ ਤਾਂ ਰੱਬ ਭਾਂਗਾ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗਾ। ਤੇਰੀ ਫਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਰਕਤ ਪਵੇਗੀ, ਤੈਨੂੰ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ।'

ਪਰ ਪੈਲੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਮੱਠਾ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਾ ਆਈ। ਉਹ ਵੱਗ ਤੇ ਵਾਰੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ

ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਫਸਲ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਖੇਤ ਤਹਿ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਹਰਜਾਨਾ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਵੇ!'

ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਬੋਲੇ 'ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪਸ਼ੂ ਇਸ ਵੀਰ ਦੀ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਏ ਸਨ। ਪਸ਼ੂ ਜੋ ਹੋਏ! ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਜਾਇਆਂ ਬੇਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਚਾਰ ਬੁਰਕ ਲਈ ਗਰੀਬ ਜੱਟ ਦੀ ਫਸਲ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਕਰਤਾਰ ਸਭ ਦਾ ਪਾਲਣਹਾਰ, ਸਭ ਉਪਰ ਦਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ।'

ਪਰ ਭੱਟੀ ਜੱਟ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਪਤੀਜਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਹਰਜਾਨਾ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਵੇ।'

ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਇਸ ਨਾਲ ਜਾਹ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਫਸਲ ਦੇ ਹੋਏ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਿਆ।'

ਦੋਵੇਂ ਜਣੇ ਪੈਲੀ ਪਾਸ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਪੈਲੀ ਹਰੀ-ਭਰੀ ਤੇ ਲਹਿ-ਲਹਿ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੁੱਕਰੋਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੇ ਖੇਤੀ ਖਾਧੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਪੈਲੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਕਿਰਸਾਨ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਟੋਹਵੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਮਦਾਰੀ ਵਾਲੀ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਤਲਿਸਮ ਜਾਦੂ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੇਤੀ ਠੀਕ ਹੀ ਹਰੀ ਕਾਇਮ ਤੇ ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਚੰਗੀ ਸੀ।

ਦੋਵੇਂ ਵਾਪਸ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਪਾਸ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਰਾਏ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਹਾਲਤ ਦੱਸੀ। ਸਭੇ ਹੈਰਾਨ

ਹੋ ਗਏ, ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਅੱਗੇ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਾਂਧੇ, ਪੰਡਿਤ ਤੇ ਮੌਲਵੀ ਨੂੰ ਰੱਬੀ-ਗਿਆਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਖਾਸ ਨਵਾਜ਼ੇ ਹੋਏ ਵਲੀ ਹਨ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕੌਤਕ ਵੇਖਿਆ। ਉਹ ਘੋੜੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿਸੇ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਬੇਲੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਘੁੱਕ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਗਊਆਂ ਮਹੀਆਂ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤੀ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਂ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਫਨ੍ਹੀਅਰ ਸੱਪ ਫੰਨ੍ਹ ਖਿਲਾਰੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, 'ਸੱਪ ਨੇ ਰੱਬ ਦੇ ਇਸ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਡੱਸ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਘੋੜੀ ਅਗਾਂਹ ਕੀਤੀ। ਘੋੜੀ ਦੇ ਟਾਪਾਂ ਦਾ ਖੜਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਪ ਫੰਨ੍ਹ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਛਪਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਠ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਮੁਸਕ੍ਰਾਹਟ ਨਾਲ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਵੱਲ ਤੱਕਣ ਲੱਗ ਪਏ।'

ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਘੋੜੀ ਤੋਂ ਉਤਰਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪਿਆ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸ਼ਰਾਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੬

ਜਨੇਊ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੁਣ ਉਨੀ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਜਦ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਮੂਜਬ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਪਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦੇ ਪੁਰੋਹਿਤ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਇਸ ਕੁਲ-ਰੀਤ ਲਈ ਦਿਨ ਮਿਥਿਆ ਅਤੇ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਭ ਅੰਗਾਂ-ਸਾਕਾਂ, ਸੱਜਣਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ, ਬਰਾਦਰੀ-ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਆਂਢੀਆਂ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦੇ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਛਕਣ ਛਕਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ। ਸਭ ਅੰਗ-ਸਾਕ, ਸੱਜਣ-ਮਿੱਤਰ, ਬਰਾਦਰੀ-ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਆਂਢੀ-ਗੁਆਂਢੀ ਆ ਜੁੜੇ।

ਮੁਢਲੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਪੁਰੋਹਿਤ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗਲ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬਾਂਹ ਉਤਾਂਹ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹੋ ਮਿਸਰ ਜੀ! ਇਹ ਧਾਗਾ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ?'

ਪੁਰੋਹਿਤ—'ਇਹ ਜਨੇਊ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਾਏ ਬਿਨਾਂ ਹਿੰਦੂ ਨੀਚ-ਜਾਤੀਏ ਸੂਦਰ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ—'ਮਿਸਰ ਜੀ! ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਜੱਚਦੀ ਨਹੀਂ ਉੱਚੀ ਜਾਤ ਉਸ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਚੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਲੇ ਉਚੇ ਸੁੱਚੇ ਨੇਕ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਨੀਚ-ਜਾਤੀਆ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨੀਚਾਂ ਵਾਲੇ ਗੰਦੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਧਾਗਾ ਪਾਇਆਂ ਉੱਚ-ਜਾਤੀਆ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ?'

ਪੁਰੋਹਿਤ—‘ਇਹ ਰੀਤ ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਤੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਮਹਾਤਮਾ ਜਨਾਂ ਦੀ ਤੋਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੁਲ-ਰੀਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨੀ ਬੀਬੇ ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਾਇਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿੱਚ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਹਨ ਨਾ ਕਰੋ, ਲਓ, ਪਾਓ !’

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬਜੁਰਗਾਂ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਅਗਲੇ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਰੇ ਸੰਕੇ ਤਾਂ ਨਵਿਰਤ ਕਰੋ ਨਾ ! ਨਾਲੇ ਇਕ ਗੱਲ ਦੱਸੋ, ਇਹ ਜਨੇਊ ਜਿਹੜਾ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਪਾਓਗੇ, ਕੀ ਇਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗਾ ? ਕੀ ਇਹ ਹੰਢ ਘਸ ਕੇ, ਬੋਦਾ ਹੋ ਕੇ ਟੁੱਟ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ ? ਜੇ ਟੁੱਟ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਫੇਰ ਸ਼ੁਦਰ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ ?’

ਪੁਰੋਹਿਤ—‘ਨਹੀਂ ! ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ ਹੋ ਜਾਊ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਨਵਾਂ ਹੋਰ ਪਾ ਲੈਣਾ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਪੁਰੋਹਿਤ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਓਹ ਜਨੇਊ ਦਿਓ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਏਨਾਂ ਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਟੁੱਟੇ ਹੀ ਨਾ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਿਭੇ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮੰਦੇ ਨੀਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਸ਼ੁਦਰ ਬਣਨੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖੇ।’

ਪੁਰੋਹਿਤ—‘ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅਨਹੋਈਆਂ ਤੇ ਅਨਹੋਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਅਜਿਹਾ ਤੱਗ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਕਦੇ ਡਿੱਠਾ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਹੱਛਾ, ਮਿਸਰ ਜੀ, ਮੈਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ? ਦੱਸੋਗੇ ?’

ਪੁਰੋਹਿਤ—‘ਪੁੱਛੋ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜਨੇਊ ਮੇਰੀ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨੇ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ, ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿਵਾਏਗਾ। ਉਹ

ਕੀਕਰ ?’ ਇਹ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸੜ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਜੀਅ (ਆਤਮਾ) ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਓਥੇ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਜਨੇਊ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਜਨੇਊ ਦਿਓ ਜਿਹੜਾ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਬੇ-ਤੱਗਾ ਨਾ ਜਾਵਾਂ।

ਪੁਰੋਹਿਤ—‘ਤੁਸੀਂ ਅਨੋਖੀ ਤੋਂ ਅਲੋਖੀ ਗੱਲ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਅਜਿਹੇ ਜਨੇਊ ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਡਿੱਠਾ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦੱਸੋ ਓਹ ਕੀਕਰ ਬਣਾਈਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਥੋਂ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ?’

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਚੰਗਾ ਫੇਰ, ਸੁਣੋ :

ਦਇਆ ਕਪਾਹ ਸੰਤੋਖੁ ਸੂਤੁ ਜਤੁ ਗੰਢੀ ਸਤੁ ਵਟੁ ॥

ਏਹੁ ਜਨੇਊ ਜੀਅ ਕਾ ਹਈ ਤ ਪਾਡੇ ਘਤੁ ॥

ਨਾ ਏਹੁ ਤੁਟੈ ਨ ਮਲੁ ਲਗੈ ਨਾ ਏਹੁ ਜਲੈ ਨ ਜਾਇ ॥

ਧੰਨੁ ਸੁ ਮਾਣਸ ਨਾਨਕਾ ਜੋ ਗਲਿ ਚਲੇ ਪਾਇ ॥^੧

ਮਿਸਰ ਜੀ, ਅਜਿਹੇ ਜਨੇਊ ਪਾ ਕੇ ਬੰਦਾ ਏਥੇ ਉਚ-ਜਾਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨੀਚ ਤੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੀ ਉਚ-ਜਾਤੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਚੰਗੇ-ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੜੀ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਆਪ ਬੇ-ਤੱਗੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਸਲੀ ਜਨੇਊ ਕਦੇ ਤਨ ਨਾਲ ਛੁਹਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਧਾਰੀ ਵੱਟ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਗਲੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ‘ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਚ-ਜਾਤੀਆਂ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ, ਤੁਹਾਡੀ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ।’ ਕਿੰਨੀ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਹੈ ਇਹ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਅਣਗਿਣਤ ਬੰਦੇ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਚ-ਜਾਤੀਏ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਬੇ-ਤੱਗੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਨੇਤਰਾਂ, ਹੱਥਾਂ, ਪੈਰਾਂ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੇ ਜੀਭਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ

ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਧਾਗਾ ਨਹੀਂ। ਸਭਨਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸੂਤ ਵਾਲਾ ਧਾਗਾ ਪਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਭੀ ਬੇ-ਤੱਗੇ ਹੋ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ? ਲਓ ਸੁਣੋ :-

ਤਗੁ ਨ ਇੰਦ੍ਰੀ ਤਗੁ ਨ ਨਾਰੀ ॥ ਭਲਕੇ ਥੁਕ ਪਵੈ ਨਿਤ ਦਾੜੀ ॥

ਤਗੁ ਨ ਪੈਰੀ ਤਗੁ ਨ ਹਥੀ ॥ ਤਗੁ ਨ ਜਿਹਵਾ ਤਗੁ ਨ ਅਖੀ ॥

ਵੇਤਗਾ ਆਪੇ ਵਤੈ ॥ ਵਟਿ ਧਾਗੇ ਅਵਰਾ ਘਤੈ ॥

ਸੁਣਿ ਵੇਖਹੁ ਲੋਕਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣੁ ॥ ਮਨਿ ਅੰਧਾ ਨਾਉ ਸੁਜਾਣੁ ॥੪॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਦੰਦ ਜੁੜ ਗਏ, ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਅੱਗੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਵੀ ਕੀ?

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ, ਧਰਮ ਕਮਾਉਣਾ ਨਾ, ਪਰ ਧਰਮ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪਾਈ ਫਿਰਨਾ ਤੇ ਭੇਖ ਬਣਾਈ ਫਿਰਨਾ, ਪਖੰਡਬਾਜ਼ੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਡਾਕੂ ਲੁਟੇਰਾ ਸੰਤਾਂ ਵਾਲੀ ਖੱਫਣੀ ਤੇ ਮਾਲਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਦਾ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ। ਅਜਿਹੇ ਭੇਖਾਂ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਂ ਠੱਗੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਠੱਗਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਤਾਂ ਉਹ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਉਗਾਹ ਹੋਣਗੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸਭ ਮੰਨ ਗਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੱਚੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਏ ਤੇ ਘਰੇ-ਘਰੀ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਏ ਕਿ (ਸਾਡੇ) ਪੁੱਤ ਨੇ ਜਨੇਊ ਨਾ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਕੁਲ-ਰੀਤ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੭ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ : ਖਰਾ (ਸੱਚਾ) ਸੌਦਾ

(੧)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਣ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ, ਬੜੇ ਦਿਲਗੀਰ ਜਿਹੇ ਜਾਪਣ। ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਨਾ ਕੁਝ ਖਾਣ ਤੇ ਨਾ ਕੁਝ ਪੀਣ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੈਦ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ। ਵੈਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚ ਲਈ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ :

ਵੈਦੁ ਬੁਲਾਇਆ ਵੈਦਗੀ ਪਕੜਿ ਢੰਢੋਲੇ ਬਾਂਹ ॥

ਭੋਲਾ ਵੈਦੁ ਨ ਜਾਣਈ ਕਰਕ ਕਲੇਜੇ ਮਾਹਿੰ ॥੧॥

ਫੇਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਵੈਦ ਜੀ! ਜਾਓ ਆਪਣਾ ਵਿਗਾਹ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾ ਮੇਰੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਸੂਝ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵੈਦ-ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਖਬਰੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਟੋਟਕਾ ਮਾਫਕ ਆ ਜਾਵੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ- ਵੈਦ ਜੀ, ਖੇਚਲ ਨਾ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਕੋਈ ਨਾ ਦਿਓ। ਮੇਰਾ ਦੁੱਖ ਤੁਹਾਡੇ ਦਾਰੂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ। ਉਹ ਦੁੱਖ ਇਹ ਹੈ-ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁੱਖ ਜੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਲਈ ਸਦਾ ਲੱਗੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਵੀ ਦੁੱਖ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਤੀਜਾ ਦੁੱਖ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ। ਨਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੁੱਖ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਰੋਗ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਭੋਲਿਆ ਵੈਦ! ਮੈਨੂੰ ਦਾਰੂ ਨਾ ਦੇ। ਤੇਰੇ

ਪਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਮੇਰੇ ਤਨ ਮਨ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਜਦ ਬੰਦਾ ਵਿਸ਼ੇ-ਭੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਰੋਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁੱਖ ਦਾ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਕੀ ਦਾਰੂ ਹੈ? ਭੋਲਿਆ ਵੈਦਾ! ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਤਦ ਤੀਕ ਹੀ ਗੁਣਕਾਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤੀਕ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੁਗੰਧ ਹੋਵੇ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਤਦ ਤੀਕ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਤੀਕ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਸਾਹ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਗਰੋਂ ਦਵਾਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਖਾਂਦਾ, ਵਰਤਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਅੰਸ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੰਚਨ ਵਰਗਾ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਤਨ ਮਨ ਦੇ ਸਭ ਦੁੱਖ ਤੇ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੈਦ ਜੀ! ਇਹ ਜੇ ਮੇਰਾ ਰੋਗ ਤੇ ਇਹ ਜੇ ਮੇਰਾ ਦਾਰੂ। ਇਸ ਦਾਰੂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਵਰਤ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਵੀ ਦੁੱਖ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

੧ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਚਾਰਿਆ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅਰਥ ਉਪਰ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ:

ਦੁਖ ਵੇਛੋੜਾ ਇਕੁ ਦੁਖੁ ਭੂਖ ॥ ਇਕੁ ਦੁਖੁ ਸਕਤਵਾਰ ਜਮਦੂਤ ॥
 ਇਕੁ ਦੁਖੁ ਰੋਗੁ ਲਗੈ ਤਨਿ ਧਾਇ ॥ ਵੈਦ ਨ ਭੋਲੇ ਦਾਰੂ ਲਾਇ ॥੧॥
 ਵੈਦ ਨ ਭੋਲੇ ਦਾਰੂ ਲਾਇ ॥ ਦਰਦੁ ਹੋਵੈ ਦੁਖੁ ਰਹੈ ਸਰੀਰ ॥ ਐਸਾ
 ਦਾਰੂ ਲੱਗੈ ਨ ਥੀਰ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੀਏ ਰਸ ਭੋਗ ॥
 ਤਾਂ ਤਨਿ ਉਠਿ ਖਲੋਏ ਰੋਗ ॥ ਮਨ ਅੰਧੇ ਕਉ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ ॥ ਵੈਦ
 ਨ ਭੋਲੇ ਦਾਰੂ ਲਾਇ ॥੨॥ ਚੰਦਨ ਕਾ ਫਲੁ ਚੰਦਨ ਵਾਸੁ ॥ ਮਾਣਸ
 ਕਾ ਫਲੁ ਘਟ ਮਹਿ ਸਾਸੁ ॥ ਸਾਸਿ ਗਇਐ ਕਾਇਆ ਢਲਿ ਧਾਇ ॥
 ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਕੋਇ ਨ ਖਾਇ ॥੩॥ ਕੰਚਨ ਕਾਇਆ ਨਿਰਮਲ ਹੰਸੁ ॥
 ਜਿਸੁ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ ਅੰਸੁ ॥ ਦੁਖੁ ਰੋਗੁ ਸਭਿ ਗਇਆ ਗਵਾਇ ॥
 ਨਾਨਕ ਛੁਟਸਿ ਸਾਰੈ ਨਾਇ ॥੪॥੨॥੧॥ (ਮਲਾਰ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੧੨੫੬)

ਵੈਦ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਰੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੱਸਿਆ ਦਿੱਸ ਪਿਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਅਤੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਵੈਦ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜਾਂਦੀ ਵੇਰ ਕਹਿ ਗਿਆ, 'ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ! ਇਹ ਰੋਗੀ ਨਹੀਂ ਇਹ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ ਵੈਦ ਹੈ।'

(੨)

ਦੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਦਾਸ ਜਿਹੇ, ਢਿੱਲੇ ਮੱਠੇ ਜਿਹੇ ਰਹੇ। ਖਾਂਦੇ-ਪੀਂਦੇ ਵੀ ਘੱਟ ਸਨ, ਬੋਲਦੇ-ਚਾਲਦੇ ਤੇ ਫਿਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਨ। ਰੋਗੀ ਵੀ ਜਾਪਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਵੈਦ ਕਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਰੋਗ ਹਨ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਚਿੰਤਾ ਰਿਹਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਕਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੇ ਪਲਟਾ ਖਾਧਾ। ਉਹ ਹੁਣ ਆਮ ਵਾਕੁਰ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਤੁਰਨ-ਫਿਰਨ ਤੇ ਹੱਸਣ-ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਪਏ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ। ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਣ ਅਤੇ ਕਮਾਉ ਬਣ ਜਾਣ।

ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਕੇ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—ਪੁੱਤ ਨਾਨਕਾ! ਕੁਝ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਲ ਸਿੱਖੋ। ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਰਕਮ ਲੈ ਜਾਵੋ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਖਰਾ ਨਫੇਵੰਦ ਸੌਦਾ ਕਰ ਕੇ ਖੱਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ, ਅਜਿਹੇ ਸੌਦੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਸ ਵਧੇਗੀ। ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਵਡੇਰੇ ਸੌਦੇ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਹੋ ਜਾਓਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਫੇਰ ਮੈਂ ਵਡੇਰੀ ਰਕਮ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਗਿਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਕਮ ਲੈ ਲਈ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੂਜਬ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਖਰਾ ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ । ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਗਏ ਤਾਂ ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਇਕ ਝੁੱਗੀ ਦਿੱਸੀ ।^੧ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਹ ਪਹਿਆ ਛੱਡ ਕੇ ਓਧਰ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ ਅਤੇ ਝੁੱਗੀ ਪਾਸ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਥੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਇਕ ਟੋਲੀ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਬੈਠੀ ਸੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਧਾਂ-ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ । ਉਹ ਝਟਪਟ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਪਾਸ ਗਏ ਅਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪਾਸ ਬਹਿ ਗਏ ਕੁਝ ਚਿਰ ਧਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੱਲੀ-ਗੱਲੀ ਇਹ ਪਤਾ ਕੱਢ ਲਿਆ ਕਿ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਚਹੁ-ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਕਿਹੜਾ ਸੌਦਾ ਵਧੇਰੇ ਖਰਾ ਤੇ ਨਫੇ ਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੀਸੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀਹਾਂ ਦੇ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਕੱਢ ਕੇ ਉਸ ਸਾਧੂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰੇ । ਅੱਗੋਂ ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਰਕਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਕੰਮ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਉਸੇ ਅਰਥ ਲਈ ਲਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੋ ਵਾਪਰੇਗੀ, ਮੈਂ ਝੱਲ ਲਵਾਂਗਾ

^੧ ਇਸ ਝੁੱਗੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ’ ਬਣਿਆ।

ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ । ਮੇਰਾ ਮਨ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਾਇਆ ਏਸੇ ਅਰਥ ਲੱਗਣੀ ਠੀਕ ਹੈ । ਤਨ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਆਪਣੇ ਨੇਕ ਇਰਾਦੇ ਤੋਂ ਭੱਠਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ।

ਮੁਖੀ ਸਾਧੂ—‘ਪਰ ਚਾਂਦੀ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਕਰਦੇ । ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਰਸਦ ਲਿਆ ਦਿਓ !

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਸਮੇਤ ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਗਏ । ਓਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀਹਾਂ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀ ਰਸਦ ਖਰੀਦੀ ਅਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਵਰਤ ਤੋੜਿਆ ।

ਇਹ ਖਰਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਘਰ ਮੁੜੇ । ਉਹ ਖੁਸ਼ ਸਨ ਕਿ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬੜਾ ਉਤਮ ਤੇ ਖਰਾ ਸੌਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜਦ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੌਦੇ ਦਾ ਉਹ ਪੱਖ ਸੁੱਝਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਝ ਗਈ ਕਿ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ਤੇ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ‘ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੱਲਾ ਤੇ ਹੜ੍ਹ ਜਰਾ ਮੱਠਾ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਘਰ ਜਾਵਾਂ ।’

ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਘਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਛਾਇਆਦਾਰ ਵਣ ਦੀਆਂ ਭੋਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਹੇਠ ਬਹਿ ਗਏ ।^੧ ਬਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ

^੧ ਜਿਸ ਵਣ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਓਥੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ।

ਦੇ ਕੀਤੇ ਸੌਦੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਕ੍ਰੋਧ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਰਿੱਝਦੇ ਭੁੱਜਦੇ ਉਹ ਉਸ ਵਣ ਪਾਸ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਓਹਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਵਣ ਹੇਠੋਂ ਧੂਹਿਆ ਅਤੇ ਲੱਗੇ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰਨ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਖੱਬੀ ਗਲ੍ਹ ਉਪਰ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀ ਸੱਜੀ ਗਲ੍ਹ ਉਪਰ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਮਾਰ ਚੁੱਪ ਕੀਤੇ ਝੱਲੀ ਗਏ। ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਤੀ ਭਰ ਕ੍ਰੋਧ ਜਾਂ ਗਿਲਾ ਨਾ ਉਠਿਆ, ਮਾਰ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟਣ ਜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਗਲਾਂ ਕੱਜਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਜਤਨ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕਿੰਨਾਂ ਕੁ ਚਿਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਆ ਪੁੱਜੀ। ਉਹ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ ਮਗਰ ਵਗ ਤੁਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਭਰਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਖੜੋਤੀ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, 'ਨਾ ਮਾਰੋ ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਰੱਬ ਦੇ ਨੂਰ ਮੇਰੀ ਅੰਮੜੀ ਦੇ ਜਾਏ ਵੀਰ ਨੂੰ।'

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਤੋਂ ਛੁਡਾਇਆ। ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਭੈਣ ਭਰਾ ਗੱਲੀ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—'ਭੈਣ ਜੀ, ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਲੇਖੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਦੁੱਖ ਝੱਲਣੇ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਰੱਬ ਹਿੰਮਤ ਬਖਸ਼ੇ।'

ਜਦ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕਰੋਪੀ-ਭਰਿਆ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਅੱਗੋਂ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਗਿਲ੍ਹੇ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ—'ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਖੱਟਣ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਹਲਾ ਬਹਿ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘਰ ਲੁਟਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੀ

ਕਰਾਂ ? ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਧਾਂ ਕਿ ਨਾ ਸੋਧਾਂ ? ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸੋਧਾਂ ?'

ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ—'ਇਹ ਜੋ ਤੇਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਇਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਮੈਂ ਭਰ ਦੌਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਵੀ ਜੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ, ਉਹ ਮੈਥੋਂ ਲੈ ਲਿਆ ਕਰਨਾ ਇਹ ਸਧਾਰਨ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਲੀ ਹੈ, ਰੱਬ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਖਾਸ ਉਚਾ ਬੰਦਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਨੂੰ ਬੇਲੇ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਤੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਪਰ ਧੁੱਪ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਇਕ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਫਨੀਅਰ ਸੱਪ ਨੇ ਫੰਨ੍ਹ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਛਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਜਾਣ ਤੇ ਸੱਪ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਝੱਟ ਕਿਥੇ ਛਪਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕੌਤਕ ਵੇਖੇ ਹਨ ਇਸ ਬਾਲਕ ਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਖਾਸ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਵਲੀ ਹੈ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੈ।'

ਮਹਿਤਾ ਜੀ—'ਰਾਏ ਜੀ ! ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੱਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਇਹ ਖੱਟੀ ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਲੱਗੇ ਨਾ। ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਉਪਾਅ ਕਰੋ ਖਾਂ।'

ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ—'ਚੰਗਾ ਮੈਂ ਕੋਈ ਵਿਓਂਤ ਸੋਚਾਂਗਾ।'

❀ ❀ ❀

ਕਾਂਡ ੮

ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਗਿ੍ਹਸਤੀ ਜੀਵਨ

ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਮੋਦੀ—‘ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਜੀ ਨੇ ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣਾ ਇਕਰਾਰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਿਆ, ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਪਤੀ, ਜੈਰਾਮ ਮਿਲਣ-ਗਿਲਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਤਲਵੰਡੀ ਆਇਆ। ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ—‘ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥੇ ਜਾ ਕੇ ਰਹੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਤਨ ਕਰੋ, ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਹੋਰਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਇਹ ਮੰਨ ਜਾਵੇ।’

ਵਿਚਾਰ ਮਗਰੋਂ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਜੈਰਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਮਤ ੧੫੪੧ ਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ-ਦੁਆਬਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਾਕਮ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਲੌਦੀ ਦੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਜਾਂ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਮੋਦੀ ਦੀ ਅਸਾਮੀ ਤੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ।

ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲਾ ਨਕਦੀ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿਨਸਾਂ—ਕਣਕ, ਛੋਲੇ, ਮਕਈ, ਜੌਂ ਆਦਿ— ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਉਗ੍ਰਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਜਿਨਸਾਂ ਇਕ ਗੁਦਾਮ-ਘਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਦੀਖਾਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਮੋਦੀ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਓਥੋਂ ਇਹ ਜਿਨਸਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਰਸਦ ਵਜੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਵੇਚੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੋਦੀ ਹਰੇਕ ਆਈ ਗਈ ਜਿਨਸ ਨੂੰ ਤੋਲ ਕੇ ਲੈਂਦਾ ਦੋਂਦਾ ਸੀ,

ਉਸ ਦਾ ਅਤੇ ਵੱਟੀ ਗਈ ਰਕਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਮ ਬਦਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਗਦ ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਰਸਦ ਮਿਲਦੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬੜੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ। ਏਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬੋਲ, ਪੂਰਾ ਤੋਲ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਆਏ ਗਏ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਰਿਆ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ। ਨਿੱਕੇ ਵੱਡੇ ਸਭ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇੱਕੋ ਅੱਖ ਵੇਖਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੱਝੀ ਮਿੱਥੀ ਰਕਮ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਤੋਲ ਕੇ ਦੋਂਦੇ। ਗਰੀਬਾਂ, ਗੁਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾ ਦਿਆ ਕਰਨ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ। ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਲੋੜਵੰਦ ਜਾਂ ਸੰਤ ਸਾਧੂ ਖਰੀਦਦਾਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਤਰਸ ਯੋਗ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਕਈ ਧਾਰਨਾਂ ਵਧ ਤੋਲ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੋਭਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਜਿਥੇ ਆਪ ਆਪਣੀ ਇਸ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨ ਯੋਗਤਾ, ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਸੋਭਾ ਸਹਿਤ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਓਥੇ ਆਪ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਭੀ ਨਿੱਤ ਧਿਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਆਪ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ ਵੇਈ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਕੰਢੇ ’ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।^੧ ਦਿਨੇ ਆਪ ਦਾ ਹੱਥ ਕਾਰ ਵੱਲ ਤੇ ਚਿਤ ਕਰਤਾਰ ਵੱਲ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ

੧ ਵੇਈ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਿਸ ਬੇਰੀ ਹੇਠ ਆਪ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਬੇਰੀ ਹੁਣ ਤੀਕ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਉਸ ਥਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ’ ਹੈ।

ਇਕ ਸਾਧੂ ਆਟਾ ਖਰੀਦਣ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੱਕੜੀ ਨਾਲ ਆਟਾ ਤੋਲਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਦ ਬਾਰਾਂ ਧਾਰਨਾਂ ਤੋਲ ਕੇ ਤੇਰਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ 'ਤੇਰਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੁਰਤ ਧਿਆਨ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਗਈ। ਆਪ 'ਤੇਰਾ ਤੇਰਾ' (ਅਰਥਾਤ, ਹੇ ਕਰਤਾਰ! ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਤੇਰਾ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਹੈ) ਕਰਦੇ ਧਾਰਨਾਂ ਤੋਲੀ ਗਏ।

ਸਾਧੂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਨਾਨਕ ਜੀ! ਤੇਰਾ 'ਤੇ ਹੀ ਅਟਕ ਗਏ ਹੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਤੋਲਦਿਆਂ ਮੋਦੀਖਾਨਾ ਕਦੋਂ ਵੱਸੇਗਾ? ਅੱਜ ਭੀ ਉਜੜਿਆ, ਭਲਕੇ ਭੀ।'

ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ—'ਸਾਈਂ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ 'ਤੇਰਾ, ਤੇਰਾ' ਕਰਦਿਆਂ ਬਰਕਤ ਪੈਦੀ ਹੈ, ਵੱਸੀਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਤਾਂ 'ਮੇਰਾ, ਮੇਰਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਉਜੜ ਰਿਹਾ ਹੈ।'

ਈਰਖਾਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵੇਰ ਨਵਾਬ ਪਾਸ ਜਾ ਲੂਟੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਕਿ ਮੋਦੀ ਤਾਂ ਮੋਦੀਖਾਨਾ ਲੁਟਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵੇਰ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਕਰੜੀ ਚੁਗਲੀ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਿ੍ਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ।^੧ ਹਰ ਵੇਰ ਹਿਸਾਬ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਵੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੁਝ ਰਕਮ ਤੇ ਰਸਦ ਨਵਾਬ ਵੱਲ ਵਧ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬ-ਗੁਰਬੇ ਨੂੰ ਜੋ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੱਝੀ ਮਿਥੀ ਰਸਦ ਤੇ ਤਲਬ ਦੀ ਹਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਰੋਂ ਜਾਂ ਪਲਿਓਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਵੇਰ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਿਹਾਰਕ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਿੰਦਕਾਂ,

^੧ ਜਿਸ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਡੱਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਥੇ ਮਗਰੋਂ 'ਕੋਠੜੀ ਸਾਹਿਬ' ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ।

ਚੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਨੀਵੇਂ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ।^੧

ਵਿਆਹ ਤੇ ਸੰਤਾਨ-ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰਨਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੫੩੪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚਾਲੇ ਪੱਖੋਕੇ ਰੰਧਾਵੇ ਤੇ ਵਟਾਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕ, ਬਾਬਾ ਮੂਲ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ਬਟਾਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੂਰੇ ਗਿ੍ਹਸਤੀ ਬਣ ਗਏ। ਪਰ ਗਿ੍ਹਸਤ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਰਹੇ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਤਲਵੰਡੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਕ-ਸੱਜਣ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਮਿਰਾਸੀ ਵੀ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਬਾਬ^੨ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਬਾਬੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਏ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਤਿਸੰਗ ਜੁੜਿਆ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਹੋਇਆ ਕਰੇ। ਇਹ ਦਿਨ ਬੜੇ ਸੁਖ ਤੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਲੰਘਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਧੇ ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ : ਵੱਡੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ, ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੯ ਸੰਮਤ ੧੫੫੧ ਨੂੰ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ੧੯ ਫੱਗਣ ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਨੂੰ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾਉਂਦੇ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਦਾਸ ਰਹਿ ਕੇ ਗਿ੍ਹਸਤ ਵਿੱਚ ਸੰਨਿਆਸ ਕਮਾ ਕੇ ਅਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚੇਖੇ ਸਾਲ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਬਿਤਾਏ।

❦ ❦ ❦

^੧ ਮੋਦੀ ਖਾਨੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਰੱਟ ਸਾਹਿਬ' ਬਣਿਆ।

^੨ ਰਬਾਬ ਜਾਂ ਛੇ ਤਾਰੀ ਸਾਰੰਗੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਾਢ ਸੀ।

